

A MIGRÁCIÓ KÉRDÉSÉNEK TÉRNYERÉSE A BIZTONSÁGPOLITIKÁBAN

1. Bevezetés

A biztonságpolitika, biztonsági tanulmányok tudományterület egyre nagyobb, növekvő szerepet tölt be a nemzetközi kapcsolatok területén és a nemzetközi szinten. Az aktuális eseményeket vagy az egyes országok közötti kapcsolatok alakulását szem előtt tartva világossá válik, hogy a biztonsági tanulmányok fő fókuszpontjait illetően mélyreható változások zajlottak és zajlanak jelenleg is. Jelen tanulmány célja a különböző (nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó) iskolák felfogásán, illetve a biztonság fogalmának változásán keresztül bemutatni, hogy a migráció elméleti és gyakorlati síkon hogyan kapott egyre nagyobb jelentőséget a biztonságpolitikai gondolkodásban. Ez a folyamat nemcsak általánosságban és elméletben, hanem egyes országok és nemzetközi szervezetek esetén is jól tetten érhető. A fenti érvelést a dolgozat zárásaként néhány gyakorlati, kézzel fogható példával is szeretném bizonyítani.

2. A realizmus, liberalizmus és a biztonság

A nemzetközi kapcsolatokat, biztonságpolitikai gondolkodást a kezdetekben két főbb „iskola” határozta meg. Kezdetben a háború, államok, nemzetközi szereplők, fegyveres erők szerepének kutatása képezte a kutatások középpontját.

A realista gondolkodás fő irányvonalát az állam, a háború, a fegyveres erők egymáshoz fűződő viszonya képezte. A realizmus főbb képviselői úgy gondolták, hogy az államok legfontosabb célja az anarchia közepette biztonságuk megteremtése, melyet saját hatalmuk és befolyásuk növelésével tudnak elérni, ehhez pedig a háborún keresztül vezet az út. Véleményük szerint a nemzetközi szinten az államok bírnak csak befolyásoló szereppel, és a nemzetközi politika természetes állapota a háború.⁵⁰⁰ A realizmuson belül is több irányzat létezik, erre kiváló példa John Hertz-nek a morgenthauai realizmussal szemben kifejtett érvelése: szerinte az államok célja nem hatalmuk növelése, hanem a biztonság minél teljesebb elérése, amire nem az emberi természet konfliktusos jellege jelenti a legnagyobb fenyegetést, hanem a biztonsági dilemma. Azaz, az emberi közösségek saját biztonságuk növelésének érdekében hatalmukat próbálják kiterjeszteni, de emiatt konfliktusba kerülnek más közösségekkel – országokkal, mivel azok fenyegetve érezték magukat, látva a szomszéd / ellenfél hatalmi expanzióját.⁵⁰¹

A neorealista felfogás képviselői (elsődlegesen Kenneth Waltz) három lényeges elemre mutatnak rá: a nemzetközi rendszer fő rendező elve egyaránt lehet a hierarchia és az anarchia is, de mivel nem létezik világhatalom, csak az utóbbi jöhet szóba; a nemzetközi rendszer fő egységei az államok, melyek egymástól eltérő képességekkel rendelkeznek;

⁵⁰⁰ Rada Péter: A nemzetközi politika elméleti iskoláinak biztonság-felfogása. In: Deák Péter (szerk.): Biztonságpolitikai kézikönyv. Osiris. Budapest, 2007. 23-42. o.

⁵⁰¹ Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. Budapest, 2005, p. 64.

illetve ezek az eltérő képességek eltérő helyet, helyeket biztosítanak számukra a nemzetközi struktúrában.

Egyes elemzők szerint a liberalizmus, mint irányvonal jóval kisebb hatással volt a nemzetközi kapcsolatok és így a biztonsági tanulmányok fejlődésére, mint a realizmus, azonban lényegi változásokat elindító szerepe megkérdőjelezhetetlen. A liberális felfogást képviselők szerint a nemzetközi rendszer szereplői már nem kizárólagosan az államok, hanem fontos szerepük van az államok alatti (NGO-k, nem kormányzati szervezetek) és államok feletti (nemzetközi szervezetek) egységeknek is. Az addig szinte kizárólagosan háború- és állam-centrikus felfogás tehát valamelyest lazult, mindemellett kijelentették, hogy nem az állam központi szerepe, hanem a nemzetközi környezetben rejlő kooperáció lehetősége a fontos. Ezen felül rávilágítottak arra is, hogy a gazdasági és környezeti – környezetvédelmi kérdéseknek a katonai szegmens mellett ugyanúgy a biztonsági vizsgálódások középpontját kellene képezniük. Véleményük szerint a biztonság elérhető és megteremthető egy olyan nemzetközi szervezet vagy intézmény segítségével, amelynek minden egyes állam tagja.⁵⁰² Azonban a Nemzetek Szövetségének létrehozása és kudarca nem támasztja alá elméletüket.

Azzal, hogy a liberális iskola képviselői nem kizárólagosan a háború és a katonai biztonság szerepét tartották elsődlegesnek, mintegy táptalajul szolgáltak a biztonság fogalmának továbbfejlődéséhez. A konstruktivista felfogás – közismertebb nevén az ún. koppenhágai iskola – még ennél is továbbment. Szembement a realista és liberális tanítással, és hangsúlyozta, hogy az elődök igencsak leszűkítették a biztonsági tanulmányok gondolkodási kereteit. Barry Buzan, a koppenhágai iskola úttörő képviselője (aki eredetileg neorealistának vallotta magát) 1983-ban megjelent „Peoples, States and Fear” című könyvében lefektette kutatótársaival kidolgozott, manapság uralkodónak számító, a szektorális biztonság-felfogás elméleti alapjait. Már nem kizárólagosan a háború állt az elmélete középpontjában, hanem 5 szektorra osztotta fel a biztonságot: társadalmi, gazdasági, szociális, környezeti és katonai. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ezeket az elemeket pusztán elméletben lehet szétválasztani, a gyakorlatban – mivel minden mindennel összefügg, azaz például egy természeti-környezeti katasztrófának ugyanúgy lehetnek gazdasági, szociális és akár politikai hatásai – ez lehetetlen.⁵⁰³

3. A biztonság fogalmának bővülése

A biztonság fogalmának ilyen téren való kibővülése azonban nem egyik napról a másikra valósult meg, hanem egy hosszú folyamat eredménye volt. Mivel az államok biztonságának kérdése központi szerepet kapott szinte minden elméleti kutatásban, a biztonságpolitikai kutatások központját jelentő kutatóintézetek kiemelt helyen kezelték a biztonság katonai aspektusait és a „biztonsági tanulmányok aranykorában” (1940-es évek közepétől az 1960-as évek közepéig) a figyelmük a katonai erő, az azzal történő fenyegetés, valamint az erő, mint hatalom alkalmazásának problémájára irányult.⁵⁰⁴

Az 1960-as évek közepétől kezdődően – ahogy újabb és újabb problémák, kérdések kerültek előtérbe – a közgazdaságtani, történelem- és politikatudományi szegmensek térnyerésével a biztonságpolitikai kutatások jellege is fokozatosan

⁵⁰² Rada Péter: i.m.

⁵⁰³ Barry Buzan: *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books, 1983.

⁵⁰⁴ Matus János: *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Budapest, 2005. 203-205. o.

multidiszciplináris jelleget öltött. Az 1970-es években Palme⁵⁰⁵ (fegyverkezési verseny, nukleáris háború fokozódó veszélye), Brandt- (nemzetközi gazdaság, fejlődő országok problémái) és Bruntland-bizottságok (környezet rombolásának biztonsági vonatkozásai) munkája nyomán újabb kérdések kerültek be a biztonságpolitika globális biztonságot érintő vizsgálódási területei közé.

A jelen tanulmány középpontját jelentő tágabb kategória, a humán / szociális biztonság az 1975-ben kiadott Helsinki Zárónyilatkozatban központi szerepet kapott, hiszen a három kosaras szerkezet harmadik pillérét a humán biztonság jelentette, és ezen belül pedig az emberek, eszmék szabad áramlását, azaz az emberek információhoz történő hozzájutásának, szabad utazásának, családok egyesítésének jelentőségét az európai biztonság részeként definiálta. A nyilatkozat további, itt terjedelmi korlátok miatt nem részletezett elemeiből kiderül, a biztonságot a résztvevő országok már nem statikus, hanem egy dinamikus, - sokszor nagyon is gyorsan – változó elemként definiálják.⁵⁰⁶

Az egyre újabb területek megjelenése, térnyerése mellett egy másik folyamat, a biztonságfogalom demilitarizálódása is megfigyelhető volt. Az 1967-es Harmel-jelentés⁵⁰⁷ már nem csupán a katonai biztonság, hanem a kelet-nyugati párbeszéd fontosságát is hangsúlyozta. A már korábban említett Palme-bizottság a nukleáris elrettentés kívánatos alternatívájaként a „közös biztonság” fogalmát próbálta meg bevezetni a politikai / katonai gondolkodásba, mivel egy esetleges nukleáris háborúban csak vesztesek lennének, ezért a biztonságot közösen, a kölcsönös bizalomra alapozva kell megteremteni. Az 1989 után lezajlott változások felgyorsították a biztonság fogalmának nem katonai területekre történő kiterjedését: a riói (1992), kyotói (1997) és a hágai (2000) konferenciák⁵⁰⁸ a klímaváltozás biztonságra kifejtett hatására, a kergemarha-kór Európában való feltűnése az élelmiszer-biztonság fontosságára hívták fel a figyelmet, a vízkészletek világméretű csökkenése pedig a vízbiztonság fogalmát vezette be a biztonságpolitika szótárába. Az 1990-es években lezajlott délszláv konfliktus nyomán kapott az addigiaknál nagyobb figyelmet az emberi jogok és a nemzetközi biztonság összefüggése, illetve a számítógépes rendszerek, és az ezzel együtt járó gépesítettség, sebezhetőség nyomán manapság az „elektronikai hadviselés” örvend nagy népszerűségnek a kutatók körében.⁵⁰⁹

A látszat ellenére azonban a témával foglalkozó kutatók körében sincs teljes egyetértés a fogalom-bővítést illetően, ezt jól példázza az ún. „tradicionalisták és bővítők vitája” is: a bővítők erőteljesen kritizálták a kizárólag a katonai biztonságot favorizáló tradicionális felfogást, mivel szerintük csak erre alapozva nem lehet megteremteni a biztonságot. Az 1990-es évek elejétől kezdve a tradicionalista nézeteket valló tábor ellentámadásba lendült, mivel véleményük szerint a biztonságfogalom túlbővülése komoly veszélyeket rejthet magában: a bővítők által felvázolt elmélet nehezzé teszi – egyesek szerint pedig egyenesen megakadályozza – annak meghatározását, hogy a biztonsági tanulmányok pontosan milyen területeken illetékes. Ezen felül – vallják a tradicionalisták –

⁵⁰⁵ Milton Leitenberg: The dream of a common security. In: Bulletin of the Atomic Scientists, A magazine of science and world affairs, November, 1983. 34-36. o.

⁵⁰⁶ Conférence sur la Sécurité et la Coopération en Europe, Acte Final, Helsinki, 1975, Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe. Forrás: http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_fr.pdf, (Letöltés ideje: 2014.06.05.)

⁵⁰⁷ The Future Tasks of the Alliance. Report of the Council – „The Harmel Report” 13 Dec. 1967 – 14 Dec. 1967. Forrás: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm, (Letöltés ideje: 2014.07.20.)

⁵⁰⁸ COP6-The Hague Climate Conference. Forrás: <http://www.globalissues.org/article/181/cop6-the-hague-climate-conference> (Letöltés ideje: 2014.06.20.)

⁵⁰⁹ Gazdag Ferenc (szerk): Biztonságpolitika. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, Budapest, 2001. 39. o.

fennáll annak a veszélye is, hogy állam nélküli fenyegetéssel találjuk magunkat szembe: ide sorolták például a fertőző járványokat, a természeti katasztrófákat is. Stephen Walt úgy érvel, hogy a buzani szektorális biztonság-felfogás szétzilálja a biztonság koncepcióját, mivel a felosztás következtében a szóban forgó területeket nem lehet többé egységesen vizsgálni.⁵¹⁰

4. A migráció biztonsági kérdéssé válása

Felmerül a kérdés, hogy mitől, vagy éppen hogyan válik, válhat a migráció biztonsági kérdéssé? Legelőször tisztázni kell, hogy milyen tényezők hatására válik valami biztonsági kérdéssé.

A tradicionális értelmezés a biztonságot a túléléshez köti, azaz ha egy kérdés az adott állam szemében (lét)fenyegetésként jelenik meg, akkor az rendkívüli intézkedésekhez folyamodhat a helyzet kezelése érdekében. Amikor tehát valaki biztonságiasít egy kérdést, akkor tulajdonképpen jogot formál arra, hogy a szükséges eszközök felhasználásával megakadályozza a fenyegetést. A tradicionalisták e megközelítést meghagyva a manapság uralkodó koppenhágai iskola hozzáteszi ugyanakkor, hogy a biztonság, biztonság-percepció rendkívül szubjektív, azaz nagyban függ a szóban forgó közösség környezetétől, körülményeitől, az őket ért, érő behatásoktól. Ami például egyik országban kifejezett fenyegetésként jelenik meg (például az éhínség), az máshol, akár 1000 kilométerrel odébb nem kap akkora jelentőséget. Az egyre növekvő mértékű globalizáció miatt a migráció ma már szinte minden országban, kontinensen vagy földrészen komoly biztonsági, biztonságpolitikai kihívás elé állítja a döntéshozókat. Legyen szó akár küldő (elvándorlás, gazdasági potenciál csökkenése, fogyó népesség, betöltetlen munkahelyek stb), fogadó (munkanélküliség, állam költségvetését megterhelő plusz kiadások, segélyek, illegális migráció jelentette veszélyek) vagy éppen tranzit (ember- droggereskedelmi útvonalak stb) országról, a migrációra már szinte mindenhol biztonsági kérdésként tekintenek.⁵¹¹

A klasszikus buzani felfogást alapul véve az öt szektor közül a jelen tanulmány által szorosabban vizsgált migráció kérdése a társadalmi biztonság „szektorába” illeszthető be azzal a kitételrel, hogy ennek ellenére hosszútávon ugyanúgy hatással van a többi (akár politikai, gazdasági, vagy szélsőséges esetben a katonai) szektorra is.

5. Gyakorlati példák - események

A biztonság fogalmi kiszélesedésének folyamatával párhuzamba állíthatjuk a migráció kérdésének fokozatos térnyerését a biztonsági „problémák” sorában, hiszen ez is egy hosszú folyamat eredménye. Ezt legjobban történelmi példák egymás mellé sorakoztatásával lehet a legjobban szemléltetni. Terjedelmi korlátok miatt szinte lehetetlen minden, szempontunkból lényeges eseményt sorra venni, azonban a főbb fordulópontok ismertetésén keresztül könnyen megérthetjük a migráció előtérbe, azaz politikai – biztonságpolitikai gondolkodásba kerülésének – beépülésének miérettjeit.

A Szovjetunió felbomlását követően, a Független Államok Közösségének létrejöttével addig összetartozó területek, családok, közösségek szakadtak el egymástól. A helyi lakosság sok esetben összetűzésbe került a kisebbségben élő nemzetekkel, az ennek

⁵¹⁰ Gazdag Ferenc (szerk): Biztonságpolitika, Biztonsági tanulmányok. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011. 38-40. o.

⁵¹¹ U.o. 26-27. o.

talaján eszkalálódó polgárháborúk és etnikai konfliktusok nyomán pedig menekülthullámok indultak el. A szovjet állampolgárság megszűnése után két út mutatkozott a lakosság számára: vagy felveszik annak az országnak az állampolgárságát, ahol tartózkodnak (és ezzel elvágják az őket Oroszországhoz kötő szálakat) vagy felveszik az orosz állampolgárságot. Az 1990-es években két fő irányvonalat különböztetünk meg a posztszovjet migrációs politikában: egyrészt az orosz nemzetiségűek hazavándorlását, másrészt a kényszer migrációt. Utóbbi jelen esetben azt jelentette, hogy az orosz nemzetiséggel rendelkezők, „belső menekültek”, valamilyen (társadalmi, gazdasági) kényszerből fakadóan Oroszországba vándoroltak. Az 1990-es éveket a térségben migrációs szempontból tehát a hazatelepülő honfitársak és a konfliktusos területekről érkező kényszer migránsok vándorlása jellemezte. Oroszország viszonylag hirtelen és nagytömegű migrációval találta magát szemben, ami egyértelmű kihívás elé állította.⁵¹²

A Párizsban 2005-ben kitört zavargás-sorozat a migráció másik aspektusára hívta fel a figyelmet: egészen addig nagyon sokan úgy vélekedtek, hogy az első generációs bevándorlók pusztá léte és „normáktól eltérő” viselkedése okozza a legfőbb problémát, holott pont ez a réteg az, aki előtt pontos célok (beilleszkedés, munkakeresés, jobb megélhetés, stb.) lebegnek, és a beilleszkedésre törekednek. 2005-ben sem ők képezték az esemény-sorozat gyújtópontját, hanem a második- és harmadik generációs bevándorlók. Ők azok, akik személyesen már nem vettek részt a migrációs folyamatban, de érzik annak hatásait. Ezen a ponton mindenképpen említést kell tenni a beilleszkedési- és identitás-keresési problémákról, amik megnehezítik a második- és harmadik generációs bevándorlók életét, ami feszültséget és elégedetlenséget szül, ami – 2005-ben is láthattuk – rossz irányba viszi a beilleszkedésre tett kísérleteket.⁵¹³

A 2011-es „Arab Tavasz” eseményei szintén hatással voltak a (nemzetközi) migrációs folyamatokra. A sajtóban is központi figyelmet kapott az észak-afrikai államokból Európai Unióba érkező, nagy létszámú, többségében Lampedusa szigetére érkező illegális migránsok helyzete. Még EU-s tagországok (Franciaország és Olaszország) is egymással szembe kerültek ezen a téren. Tagadhatatlan, hogy az Európai Uniót nagy próbatétel elé állította a hirtelen beáramló, bevándorolni szándékozó tömeg, azonban ezen folyamat negatív hatásait az észak-afrikai államok is megtapasztalták: a Líbia és Szíria határain lezajlott krízis, mely több millió menekültet érintett, kényes helyzetet teremtett az amúgy is polgárháborúk és zavargások sújtotta térségben, ami gyors és mindenek előtt hatékony válaszok megfogalmazására sarkallta nemcsak az adott országok, hanem a szervezetek képviselőit is.

Ezek az események jól érezhetően és láthatóan fenyegetésként, az esetek döntő többségében pedig egyenesen létfenyegetésként jelentkeztek, ami erősen indokolta a migrációs kérdések politikai – biztonságpolitikai gondolkodásba történő beemelését, és ösztönözte az érintetteket a migráció kiemelt tényezőként történő kezelésére. Érdeemes azonban kicsit messzebből, átfogóbban is megvizsgálni a kérdést. Ugyanis egy kérdésnek lehetnek rövid távú és helyi hatásai, de a hosszú távú és eredményes kezeléshez nem elég pusztán az adott eseményre koncentrálni, annak kezelése, a kiváltó okok felderítése, rendezése hosszú távú elkötelezettséget igényel. Ez utóbbi jól kimutatható a kérdésben

⁵¹² Simon Tünde: Migrációs folyamatok a posztszovjet térségben. In: Ludvig Zsuzsa - Meisel Sándor (szerk.): Kelet-Európa tanulmányok VIII. szám. Gazdasági válság a posztszovjet térségben. Oroszország, Belorusszia és Közép-Ázsia. MTA VKI, Budapest, 2011. 209-242. o.

⁵¹³ Fábíán Éva: A francia külvárosok lángjai. Hadtudományi Szemle 2011/3. sz. 76-84. o.

érdekelt nemzetközi szervezetek munkájában és tevékenységében is, ami egy kicsit közelebből megvizsgálva, az alábbi két példával szemléltetem röviden.⁵¹⁴

6. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Európai Unió

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ), majd a helyébe lépő Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) alkalmazkodási képessége ezen a területen példaértékű. Mindamellett, hogy továbbra is elkötelezettek maradtak a szövetség politikai és katonai dimenziói mellett, a stabil és kiszámítható nemzetközi környezet fontosságát szem előtt tartva vállalt nagyobb szerepet migrációs – kisebbségi kérdésekben. Ezt bizonyítja egyrészt az 1999-es Európai Biztonsági Charta⁵¹⁵, ahol fontos szerepet kapott az emberi jogok védelme, külön fejezetet szentelt a dokumentum a biztonság humán dimenziójának (társadalmi biztonság), és a nemzeti kisebbségekhez tartozók jogainak védelme is kulcspontra került. A szervezet aktuális felépítésére rápillantva is jól tükröződik ez a szerep, ez az alkalmazkodás: a Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala⁵¹⁶ (célja a demokratikus intézményi struktúra kialakításának elősegítése, közvetítőként működik főleg a roma kérdésekben, és szerepet játszik a választási megfigyelések lebonyolításában). A Nemzeti Kisebbségi Főbiztos⁵¹⁷ (figyelemmel kíséri a térségben élő kisebbségek helyzetét, csillapítja az e téren jelentkező feszültségeket) fontos szerepet játszik a kisebbségeket, emberi jogokat és a migrációt érintő kérdések kezelésében.

Az Európai Unió migráció-centrikussága sem új keletű, hiszen számos (folytatólagos) program létezik és létezett ezen a téren. A maastrichti szerződésben még a harmadik pillér, a bel- és igazságügyi együttműködés részét képezték a bevándorlással kapcsolatos kérdések, az amszterdami szerződéssel pedig átkerültek az első pillérbe. A Lisszaboni Szerződés ugyan megszüntette a pilléres szerkezetet, azonban célként fogalmazta meg egy közös bevándorlás-politika létrehozását. Ezzel párhuzamosan 1999-ben újtárra indult a tamperei program (családegyesítés könnyítése, diákok és kutatók könnyebb mozgása, huzamosabb idejű tartózkodás a harmadik országbeli állampolgárokra vonatkozóan), melyet a hágai program követett 2004-ben (átfogó megközelítés, közös európai menekültügyi rendszer létrehozásának igénye). 2008-ban a francia elnökség alatt elfogadták az Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktumot, ami a legális és illegális migráció kezelésére, a határellenőrzés hatékonyságának javítására, és a globális partnerség előmozdítására irányoz elő lépéseket. Nem szabad megfeledkeznünk a schengeni rendszerről és az ezt kísérő együttműködésekről sem: ez jól mutatja, hogy a külső határainak ellenőrzése, és így a tagok védelme kiemelt terület az EU számára.⁵¹⁸

⁵¹⁴ Laufer Balázs: Az észak-afrikai migráció és politikai kétélyek Európában. In: Tarrósy István – Glied Viktor – Keserű Dávid (szerk.): Új népvándorlás. Migráció a 21. században Afrika és Európa között. IDRResearch Kft./Publikon Kiadó. Pécs, 2011. 155-167. o.

⁵¹⁵ CHARTER FOR EUROPEAN SECURITY, Istanbul, November 1999, Organization for Security and Co-operation in Europe. Forrás: http://www.osce.org/documents/mcs/1999/11/17497_en.pdf, (Letöltés ideje: 2014.06.01.)

⁵¹⁶ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Forrás: <http://www.osce.org/odihr>, (Letöltés ideje: 2014.07.05.)

⁵¹⁷ OSCE High Commissioner on National Minorities. Forrás: <http://www.osce.org/hcnm>, (Letöltés ideje: 2014.06.30.)

⁵¹⁸ Csuzda Norbert: Az Európai Unió bevándorlás-politikája. Forrás: <http://www.biztonsagpolitika.hu/index.php?id=16&aid=1369> (Letöltés ideje: 2014.06.30.)

7. Összegzés

Összegezve elmondható, hogy a migráció fontos szerepet tölt be napjaink biztonságpolitikai gondolkodásában. Ez a kiemelt hely egy hosszú és szerteágazó fejlődési folyamat eredménye, ami egyrészt a nemzetközi politikai iskolák alapvetéseiből eredeztethető, másrészt a globalizációs folyamat jelentette változásoknak, eseményeknek köszönhető. Az érintett szervezetek és országok ez irányban kifejtett tevékenysége és reakciója jó mutatja, hogy a téma komplexitása miatt egyetlen érintett fél sem maradhat közömbös a bevándorlási kérdésekkel kapcsolatban.